

դատին նուիրուած ամենէն անիրաւ ու անարդար միջոցը:

Թ Ա Գ Ո Ւ Հ Ի Ն

Ա Ս Ա Ն Դ Ա Վ Է Պ

Դիւանագէտները շատ ճարպիկ են պատեւ-
րագլները արդարացնելու համար. անոնց
ակնոցները ամէն իրողութեանց զատ գոյն
կու տան»:

✱

Պ. Արշաւիր Բէպէտ չմիտաւ վրէժի
դաշտին վրայ ինչպէս իր տողերուն մէջ
կ'արտայայտուէր, բայց դառնաղէտ սպա-
նիական խառնի զոհ եղաւ. ինչպէս գե-
ղեցկատեալի և յոյսերով լի կոկոն մը
կարկտահար: Գրագէտ աստղ մէն էր ան՝
որուն լոյսը կարճատե և եղաւ. սակայն իր
աշխիւ և վշտակիր ծնողքը, որուն խորին
ցաւակցութիւնն կ'ուզէր՝ կերպով մը
կրկին կեանք տուաւ անոր ապրելու մեր
մէջ՝ գեղեցիկ մտածութեամբ մը՝ հրատա-
րակելով իրենց սիրազեղ որդւոյն հաստ-
րիկը՝ որուն տապաքրական ամբողջ ծախքը
հոգալով՝ նուիրած են Որբերուն և տարա-
գրեցրց Ազգ. ինսամատարութեան:

Ծնողաց ցաւը անհուն է մէկ հատիկ
որդւոյ մը մահուան հանդէպ. և Պ. Ար-
շաւիր երբ վշտահար հօր մը համար կը
զրէր անոր վաղամեծիկ որդւոյն առթիւ.
կարծես պատկերած է միանգամայն իր
Ազնիւ Հօրը մեծաղէտ ցաւը. ան կ'ուզէ
էին անքննելի խորհուրդին մէջ խորամա-
լիւ:

Ըսէ՛ ինչեւ հէջ հօր վերջւոյն ահաւոր՝
Անդամաւի սև ամպերով կը ծածկեն.
Աչուս սրբախն, Գործած ինչո՞ւ սխառոր
Շանթով մ'անշէջ լընջել կ'ուզեն զու աշգգէս:

Բայց Տէր և Տիկ. Հօռպաբեհան գեղեցիկ
և յաւերժական միտքարանք մ'ունին,
քանի որ Արշաւիր կը վերապրի զրագէտ-
ներուն մէջ, և որբերուն նպաստելով՝
Հանգիստ իր պատանին ոսկրեղուն, ան-
մահութիւն իր բանաստեղծ հոգիին:

Հ. Ա. ՏԵՐԵՆ

Վանայ կապտաշէյ ծովակի արևելեան ափին
կը բարձրանան երկու քնական ապառաժներ.
մին բարձր ու մեծ՝ ձգուած Արևելքէ Արևմուտք,
միւս շատ փոքր ու նուազ բարձր, յուշարձանի
մը գիրքով: Երկուքն ալ անյիշատակ ժամանակ-
ներէ ի վեր, իրարմէ հազիւ $\frac{1}{2}$ ժամ հեռաւո-
րութեան վրայ կեցած. անթարթ աչքերով իրա-
րու կը նային, կարծես դարերու իրենց կրածն
ու տեսածը իրարու կը պատմեն: Երկու բախ-
տակից, սրտակից դրացիներ են անոնք, իրար
ցաւին կարեկից, իրար վշտին գիտակ, իրար
փառքին ակնատես: Երկու քոյրեր են անոնք
ժամանակակից ու բախտակից, մէկ տեղ են մեծ-
ցած, մէկ տեղ են փառաւորութեամբ ու մէկ տեղ ալ
որբացած: Ասոցմէ առաջինը կը գտնուի Աս-
րոց վաւառտ ու ետաւէր Շամիրամ Թագուհիի
չինած ամաքանոցին Շամիրամկերտին (Վան)
մէջ, իսկ միւսը կէս ժամ հեռու առաջնոյն հիւ-
սիսակողմ՝ Լէզք անտնով գուտ հայաբնակ 400
տունէ բաղկացեալ գիւղի մը մէջ:

Հայ ընտանեկան սրբութեան անաղարտ հոգին
պատկերացնող Արա-Պեղեցիկ Թագաւորի դիւ-
ցազնական մահէն վերջ, ասոցմէ առաջին ապա-
ռածին վրայ, երկու օրուայ ընթացքին, իր երկ-
նաբերձ ամաքանոց դղեակը կառուցած նստած
էր Ասորոց փրկարած Թագուհին՝ կրքի ալիքներէն
շրթունքները խածնելով. իսկ դէմէ քարաժայռի
զլիւին բարձրացոյցած կառտան մէջ զետեղած
էր իր Լէզք անտնով կենդանացնող հոյակաւոր
չաստուածները, ասոց պատուանդաններու առջև
ոսկեայ դագաղի մէջ, բենեզեայ լաթերով պլլուած
սպական զէ հայոց ողբացեալ Արա-գեղեցիկ
Թագաւորը, պառկած էր նա ընտանեկի առաքինի
հօր մը լուսապսակով զարդարուած, երանու-
թեան ժպիտը շրթունքին, յաղթական ու վահ-
առկած էր նա վաւառտ Շամիրամի կարգա-
դրութեամբ, որպէս զի այդ ամենապարող շա-
տուածները լզեն, կեանք ու կենդանութիւն
չնորեն այն էակին՝ որն հրեշտակային գեղեցկու-
թեամբ օծտուած լինելով մէկտեղ, այսօր արա
Թոռունի մը նման կը Թռչէր իւր ձեռքէն, առանք
անոր վարակալարմիք այտերու սիրառուցօր համ-
բայրը վայելելու բախտին արժանանալու: Երկ-
նային մը որ երկրային էր եղած արա դարձեալ
երկինք կը փախչէր, արհամարհելով իրեն նման
կայսրուհի մը: Ու նա այդ երկինք ուղեւորուած

երկնային էակը, կրկին երկիր փոխադրելու մեծ գործը իր մեծ չաստուածներուն յանձնած, իր ղեկավարի պատուհանին առջև նստած, անթարթ աչքերով կը նայէր այդ քարաժայռի գլխին բարձրացած կուտան վրայ, արցունքը աչքերին, ցաւը կրծքին, կը նայէր նա կեանք ու կենդանութիւն աւետող նշանին սպասելով անվերջ...:

Փոփրած էր թագուհին, կուտան երջանկաբեր նշանը չէր երևնար, չաստուածները ընդառաջ չէին երթար իր ցանկութեան: Երեկ բարկացած էին անոնք մտածեց խելազորոյս թագուհին. պէտք է անպայման չաստուածները զրուել, անոնց կարծրացած սիրտը կակղացնել, անոնց բարկութիւնը մեղմել: Զոհեր, մահաց կատաղութեամբ, դառնալով իրեն շրջապատող քուրմերուն, զոհեր, զոհեր մատուցէք. թերևս լէգքերու գուլթը չարժի իմ այս աննկարագրելի տառապանքիս վրայ...:

Հրամանը երկրորդել տալ չէր կարելի: Ու ապառաժի կատարին, մի քանի տասնեակ տեղերէ, կը վազէր զոհերու կարմիր արիւնը, իսկ անոնց ճենճերացումը, իրենց զգուելի ծուխի օձապոյտ ոլորումներով կը բարձրանար վեր, դէպի երկինքը, դէպի չաստուածներու զբօսաւայրը... և սակայն լէգքի բարձրութեան աւելաբար նշանը չկար ու չկար...:

Յուսահատութիւնը մոլեգնութեան փոխուեցաւ, չաստուածներու անտարբերութիւնը ստակմտով մը համակեց վաւառող կայսրուհին, և խելագարութեան աստիճանին հասցուց զինք: Կայսրուհին տխուր էր յուսահատ ու լուռ...:

* *

Զով ու պայծառ զիշեր մըն էր. Շամիրամը նստած քարաժայռի գլխին բարձրացած ղեկավարի պատուհաններէն միայն առջև, գլուխը երկու ձեռքերու մէջ առած անթարթ աչքերով կը դիտէր լէգք քարաժայռը, ուրկէ երևնալու էր Արա-գեղեցիկի յարութիւնը աւետող ազդանքը: շանը: Կովային գով զեփիւղը մեղմիկ կը խաղար իր առատ ու խոպուղազարդ ծամբրու հետ, ու մերթ ընդ մերթ կը համբուրէր անոր այրուող ճակատը: Շամիրամ պահ մը հրապուրուած գեւգիւղի այդ զգլխի թովանքէն, աչքերը երկինք դարձուց, հոն այդ կապուտակ կամարի վրայ փայլիւղաղ յաւերժաբարները, լուռ ու հանդարտ կը նայէին իրեն, կարծես կը ծաղրէին վաղաքու թագուհիին աննշանքը: Շամիրամը սա, կայն աչք չէր դարձներ անոնց, զեփիւղի չոյանքը

իր խանդը կ'աւելացնէր, իր աչքերուն պատկերացաւ Արան իր չինարի հասակով, իր վարդաւարմիր այտերով, իր սև ու խոշոր աստղիկներէն աւելի կայծկւտացող աշուկներով, իր թուխ ու խնամով ոլորած պետեխիշտներով, իր թաւ ու վաշելուշ մօրուքով... որքան վայելուշ, որքան գեղեցիկ է նա... Ահա մօտիկցաւ նա, մեղմ ու ժպտուն, երկարեց իր կարմրաւուն շրթունքները, նա համբուրել կ'ուզէ զինք... Շամիրամը գաղջ հաճոյանքի սարսուռ մը զգաց, հեշտանքի դող մը անցաւ իր մարմնով... կաթոգին երկարեց իր բազուկները, զրկելու, համբուրելու այդ երազային էակը որու սիրով ինք կը տառապէր. երկնային դրախտին էր արժանացած նա: Ու նա երկարեց իր թեւերը: Յանկարծ հիշտ այն րոպէին երբ նա զրկելու էր այդ պաշտելի էակը, արեան գետակ մը անցաւ իր և իր պաշտելիի մէջ, բաժնեց իրարմէ, ու անդին կին մը, սևազգեստ ու տիրաղէմ, մօտիկցաւ զրկեց Արային, համբուրեցին զիրար, հոն դարձան, արհամարհական ակնարկ մը նետեցին իր վրայ, ու անցան...:

Թագուհին ստկաց. այնպիսի կսկիծ մը ունեցաւ, այնպիսի ատելութիւն մը զգաց այդ վայելչագեղ սևազգեստ կնոջ հանդէպ որ, իր ամբողջ կայսրութեան ոյժը կը տրամադրէր միայն թէ իրեն յաշտուրէր այդ անիծեալ կնոջ պատժել, կին մը, որ իր տարիներու երազը իրականացած ըողէին, յանկարծ մէջ տեղ կ'երևնար և կը բաժնէր զինք իր մուրազէն, կրքի ալիքները յորդեցին, կամակարութիւնը բորբոքեցաւ, անդուսկ կատաղութեան հիշ մը արձակեց, փորձեց յարձակուիլ այդ անզգած կնոջ վրայ, ու ինքզինք պատուհանին վար ձգելու էր, եթէ իր երկու կողքին կանգնած նաժիշտները չը բռնէին արդէն խելագարուած կարծած իրենց կայսրուհին:

Դառաներու արգելումէն ուշքի եկաւ թագուհին, տեսաւ որ ինք կիսովին պատուհանէն դուրս է նետուած զոյգ թեւերը օդին մէջ երկարած, իր երկու հաւատարիմ նաժիշտները սարսփած ու կարեկցական արտայայտութեամբ մը իր երկու կողքերը բռնած կանգնած են: Ինքզինք ցուցեց համոզուելու համար թէ քնած է թէ արթուն, և կամ անկողնոյ մէջ երմզ կը տեսնէ արդեօք ու համոզուելով որ երազ էր, ապուլ չէր արտայայտութիւնն առած հարցուց իր նաժիշտներուն: Ինչո՞ւ խանգալեցիք զիս:

— Ո՞հ կայսրուհի, ըսաւ անոնցմէ մին, տես այդ սեպյա անուշուղը, հոն պիտի ինչայիք եթէ չը բռնէիք ձեզ:

Շամիրամը կարծես չը հասկցած իր նաժիշտնե-
րու խօսքերը. մեքենաբար վար ծռեցաւ. նայեց
անդունդին, ապա կրկին դառնալով իր նա-
ժիշտներուն հարցուց.

Ինչ եղաւ նա:

Ծառաները վախեցան իրենց կայսրուհու այս
արտասովոր վերաբերմունքէն. ապուշ կտրած
իրարու երես նայեցան առանց պատասխանելու
սիրտ ունենալու:

Ինչ եղաւ նա, կրկնեց կայսրուհին իր հար-
ցումը, այս անգամ կարծես զայրացալով:

— Ո՛ր, կայսրուհի, թո՞թովեց ծառաներէն
մին:

Արան, հայոց թագաւորը, կոյր էիք, չը տեսա՞ք.
է ավ էր այդ սեպագետս զարշէլի կիկը, որն իմ
ներկայութեան համարձակուեցաւ. համբուրուել
անոր հետ:

Նաժիշտները ըմբռնեցին որ իրենց կայսրուհին
կը տառապէր Արայի սիրով, ու արդէն խելա-
գարուած կարծելով զինք, կարեկցական ակնարկ
մը նետեցին անոր վրայ, և ապա, կէս զիշեր է
կայսրուհի, հանգստանալ չէ՞ք ուզեր:

Հանգստանալ... մրժնեց կայսրուհին. կէս
գիշեր... ու յանկարծ քուռէն սթափած ի մը նման,
ձեռքը ճակատին զարկաւ, նորէն նայեց Լէզքի
քարածայոյին ու հարցուց. նշան տակաւին չէ՞
տրուած:

— Ո՛չ կայսրուհի:

Տիրեց լուռութիւն, որու ընթացքին, Շամիրամ
իր փափակ թիկնաթոռէ մէջ ընկղմած, զուխը
ձեռքերու մէջ առած կը մտածէր: Յանկարծ գիտ
մը ընկելու ձեւով, ոտքի ելաւ, ինձի բերէք զրահ-
ներս և սուրս, իսկ դուք ալ լրապտերներ վառե-
ցէք, կ'ուզեմ սա բերդին ընշանը ընել:

Նաժիշտներ աղչահար մնացին, բայց ընդի-
մախօսել արեւտաբեր լինելուն համոզուած լինե-
լով, վայրկեանաբար կատարեցին կայսրուհու
հրամանը: Տաս րոպէ վերջ, ոտքէն մինչև զուռի
զրահաւորուած, մեծ սուր մը ձեռքին, իր նա-
ժիշտներու և թիկնապահներու ուղեկցութեամբ,
իր դղեակէն դուրս կ'ելնէր Ասորոց խելագար
կայսրուհին, քթի տակէն անլսելի կերպով
շնչալով, «անպայման հոս զագտնիք մը կայ,
ես գտնելու եմ այդ արեան Լեզքը և այդ
զգուռելի սեպագետս քածը:

* *

Կէս գիշեր էր, նահատակ Արայի դիակը, ոսկի
դագադի մէջ ծիրանիներով պլլուած, բազմա-

թիւ կանթիլներու լուսերով ողողուած, կնդրու-
կի և տաշիխ անուշաբուր ծուխի պալարներով
չըջապատուած երկարած էր նա զո՞հ ու հըշնիկ
որ՝ իր արեան գնով յաղթած էր իր ընտանե-
կան սրբութիւնը բարձր պահել. պառկած էր նա
երանութեան ժպիտը չըթունքին, սրբութեան
դրոշմը ճակատին: Իր հարազատ կնոջ այտերուն
միայն հակելու վարժ վարդազոյն չըթունք-
ները, կարծես մոլորովին կը շարժէին ու կ'աղօ-
թէին. «մի անմահ Դիք, մի մերձեցաւ ինձ
կենդանացնելու մտադրութեամբ», ընտանեկան
սրբութեան դէմ կատարեցի ես իմ պարտակա-
նութիւնը. մի, մի կենդանացնէ՛ք զիս, մի գուցէ
վաւաշտ թագուհի թակարդներու մէջ ինձամ,
հայկական ընտանեկան պատիւը սուրբ է, և նա
թող չարատաւարուի իր իսկ թագաւորի ձեռքով,
չէ՛ չեմ ուզեր, իմ սիրելի ժողովրդեան նզովքին
արժանանալ չեմ ուզեր, իմ սիրելի ժողովրդեան
բարեբեր աշխատեման օրինակ դառնալ չեմ
ուզեր»։ Ու չաստուածներ զգածուած այս ջեր-
մաշերմ ազօթքներէն երկվազածութեամբ կը
նայէին իրենց զարմէն ծնունդ առնող այս առա-
քինի թագաւորի վրայ, ու կը զգուշանային անոր
հակելու:

Լուռ էին չաստուածները, լուռ էր Արան.
լուռ էր և մենեանը, ու այս համատարած խոր-
հրդաւոր լուռութիւնը աւելի պատկաւելի կը դար-
ձնէին հազարաւոր ճրագներ իրենց գոյնզգոյն
շողերով, և տաշիխ ու կնդրուկի անուշահոտ
ծուխը՝ որ մեղմօրօք կը բարձրանար. պոռոյս
կը գործէր չաստուածներու աստուածազարմ
թագաւորի դիակի վրայ. ու կը բարձրանար վեր,
դէպի երկինքը...

Արային կենդանացնելու նպատակով, Շամի-
րամի կողմէն իր լեզք չաստուածներու առջեւ
դրուիլը զապտիկք մը չէր սգակիր Նուարդ թա-
գուհույն համար. որն իր պաշտելի ամուսնոյ
եղեռնական մահէն վերջ, կոյս մնալու հաստատ
երդմամբ ևս էր հագած կ'ողբար իր անփոխա-
րինելի կորուստը. և սակայն ընտանեկան մաք-
րութեան իր ամուսնոյն չափ բժախնդի թագու-
հին, իր ժամանակի սնտիխապաշտութեամբ
համակուած, երբ լսեց իր պաշտելի դիակը
լեզք համբաւաւոր կենդանացնող չաստուածներու
առջև դրուած է սոսկաք. մի գուցէ չաստուած-
ներ կենդանացնեն Արային և ենթարկեն Շամի-
րամի կրքերուն՝ որով արատաւորուած կը լինի
իրենց ընտանեկան սրբութիւնը, ու նա այդ
դժբախդ օրը չը տեսնելու համար՝ վճռեց դիմել
չաստուածներու գթութեան, վճռեց զոհերով զը-
րաւել չաստուածներու սրտեր որ ազատեն հայ

թագաւորական ընտանիքի պատիւը, և պահեն զայն իր նախանձելի բարձրութեան վրայ: Պէտք էր զոհեր ընել, բայց ուր և ինչ ձեւով որ աւելի հաճելի լինէր շատաւաճներուն: Դա գիտէր որ Դամիթամի լեզք կուռքերի ալ էին, հետեւաբար ընտրելու էր այնպիսի մի տեղ, որ իր զոհի արիւնը արեգական առաջին ճառագայթներու ցուլացումով ինչպիսի ուղիղ այդ մենեանի վրայ, և այդպիսի յարմար տեղը այն բերդն էր, ուր երբեմն ինք՝ իսկ ներկայիս, Ասորոց հօրը ու վաւաշտ կայսրունին նստած էր. և որուն մօտիկնալը հաւանական մահ ունէր իր ետեւ. մահաւանդ իր համար որ Դամիթամի կատաղի հակառակորդն էր:

Թագունին երկար մտածեց. չափեց ու ձեռեց և վերջապէս որոշեց, «Եթէ հարկ ըլլայ մենիլ, պէտք է մենիլ, միայն թէ այս գիշեր ես իմ սեփական ձեռքերով չիմելու եմ մի զոհարան. այդ երբեմնի իմ փառք կազմող բերդի կրծքին, ուղիղ լեզքի մենեանի դիմաց. և իմ իսկ ձեռքովս զոհելու եմ ընտանեկան սրբութեան նուիրուած իմ զոհը. զոհ մը որով պիտի խնդրեմ բարեբար շատաւաճներն ես չը դարձնել իր դրախտէն սիրելի մը որու համար ես կենաց իսկ զոհելու պատրաստ էի. պիտի խնդրեմ որ չը վերադարձնեն զինք այս սնտոի աշխարհը, այլ ինձ օր առաջ իրեն հասնելու փառքին արժանացնեն նոյն առաքինի շաղկով՝ որով զնայ իմ կանխքս շունչը»:

Սպայէ մտածեց Դուարդ թագունին, այսպէս որոշեց Դուարդ թագունին. և առանց մէկու մը լուր տալու, վերցուց մուրճն ու փոքրիկ բահը, կամացուկ մը բացաւ ախոռին դուռը, դուրս քաշեց Արայի հրեղէն ձին, նստեց և ուղղուեցաւ դէպի վանքի քարաքայտը: Մէկ ժամ վերջ Արաւաւտէն վասպուրական հասած էր նա ու բերդին տակն էր. որու կատարին կը բարձրանար Դամիթամի դղեակը լուսաւոր ու ահարկու... հոն իր երբեմնի ընտանեկան սրբութեան երջանկաբեր ամառնային հանգրուանի մէջ այսօր թփեր բոյն դրած էին. հոն կը նստէր իր կենաքը խաւարեցնող այլանդակ կայսրունին իր պազուտ արաքներով: Դուարդը յիշեց իր անցեալը. իր աչքերուն պառկեբարցաւ իր սիրելի թագաւորն, ու անոր հետ անցուցած երջանիկ օրերը վերջիշեց. նայեց ներկային, նայեց իր սև հագուստներուն ու հատաչեք. ծուկները ծալուեցան, գլուխը դարձաւ ու ձիու վրայ կենալու ոյժ չունենալով վար իջաւ, շոքեց. մի քանի րոպէ այդպիսի ինքնամուռացումի մատնուած մնաց նա անշարժ արձանի

երեւոյթով: Ապա ուշքը վրան եկաւ. դարձաւ լէզքին, որու մենեանէն ցուլացող լոյսերը շատաւաճներու գոյութիւնը կը ցուցադրէին. թագունին մտածեց թէ այդ լոյսերով ողողուն սրբավայրին մէջ պառկալու էր իր սիրելին և թերեւս կենդանաւալու նշաններով ու սոսկաց. ձեռքերը երկինք տարածեց. դէմքը կռատան յառեց, ու շնչեաց. «Վի՛, մի՛ վրդովուի՛ր իմ սիրելի Արա, եթէ այսօր քու սգուր կինը եկած է ինդրիւլու շատաւաճներուն որ քեզ չը վերադարձնեն այս անցաւոր աշխարհին, յիշիր թէ ինչո՞ւ ընկար: Անա ես սգուր այրիս եկած եմ զոհերով քո իտէալը սրբազործելու, քո ցուցուցած ճանապարհով ընթանալու, ոյժ, ոյժ խնդրիր անմահ շատաւաճներէն որ նպատակիս յաղկիմ. ապա երեք անգամ խոնարհութիւն բրաւ կռատան, ոտքի ելաւ ու արագ արագ բարձրացաւ քարաժայռի կրծքին և ճիշդ մենեանի դիմաց, ապառաժի կրծքին կանգ առաւ. տեղը իր նպատակին յարմար էր. կը մնար իր կանացի թոյլ բազուկներով փորել այս կարծր ապառաժը ու զոհարան մը պատրաստել, ապառաժը կարծր էր բայց իր հաւատքը ուժեղ, նա ծուրը դրաւ երեք անգամ ծոցեաւ համբուրեց զոհատեղին, աղօթք մը մրմնչեց և սկսաւ իր ձեռքի սրածայր մուրճով քարը փորելու աշխատանքով զբաղիլ:

Աւ գիշերային համատարած խաղաղութեան մէջ լսելի էր այրի թագունիի մորեկ եռանդուն հարուածներու ձայները թանկ, թանկ, թանկ... կ'երգէր թագունին, կ'ողբար թագունին, կ'աշխատէր թագունին... Աւ թագունիի աչքերէն հոսող վշտախառն այցունքի հեղեղներու տակ, ապառաժի կուրծքը կը փխրէր, կը կակուղանար, ու զոհարանը տակաւ առ տակաւ կ'ընդլայնէր...:

Գիշերային զով գնդիւրը, լուսնակի ցուքերով ողողուն, երկիւղածութեամբ կը մօտենար քրտնած թագունու վշտադալուկ դէմքը համբուրելու, անոր հետ միասին Արայի սուզը ողբալու վոյ՛, վոյ՛, վոյ՛... Մեծ էր Դուարդի վիշտը, կարծր էր փորած ապառաժը, վեհ էր իր նպատակը, ու նա իր պաշտելի Արայի, իր ընտանեկան սրբութեան յիշատակին, անոր նուիրագործման սուրբ բարձր կ'աշխատէր անդուլ: Բայց անա Դամիթամի լեզք շատաւաճները օգնութեան հասան վշտառապակ թագունուն. մարդկային սրտի կըսկիծը և զգալի փաթի վեհութիւնը, գրաւեց երկնաբանկներու ուղարկութիւնը. ու աննաք արհաւանքած կաթնո Մամիթամի պիղծ զոհերը, կը փութային օգնելու արքի թագունուն, աննաք

իրենց աներեւոյթ ձեռքերով կ'օգնէին Նուարդին որու զոհարարնը պատրաստ էր արդէն:

Թագուհին վար դրաւ մուրճն ու բահը, նայեց իր աշխատանքի արդիւնքին. մի քանի բոպէ մտածեց. և ապա չէ, զոհարարնը դեռ լրիւ չէ եղած, հոս լնանալու է զոհիս արիւնը, լնացումը մեղք է ու անընդունելի, զոհի արիւնը հոսնելու է հոսելու, կարմիր երեզ է երկաթեւելու է դէպի լեզք, դէպի պաշտելի Արայիս դագաղը... ու նա նորէն վերցուց իր մուրճը և սկսաւ երկու փոքրիկ առուակներ բանալ զոհարարնէն վար ուղիղ կը... ուստան դիմաց, կը փորէր նա անդուլ, աշխաւ տեղով հնար եղածին չափ ուղիղ փորել այդ առուակները որոցմէ անաւարդէլ ու չիփ շիտակ իր զոհի արիւնը հոսէր դէպի կռատուն:

Նուարդ հասած էր իր նպատակին, զոհարարնը արդէն բոլորովին պատրաստ էր, զոյգ ուղղաձիգ առուակներ կ'երկարէին դէպի լեզքի կռատունը, ուր. պատկած Արայի դիակի վերեւ սաւառնող հոգին, հրճուածքով կը դիտէր իւր սիրոյն ար. ժանի թագուհւոյ սրտաբուխ զոհը. ու անոր նուիրական վենութենէն կը խայտար, երջանիկ էր Արայի հոգին ու վաքնատրուած:

Վեր ելաւ Թագուհին, մէկ կողմ դրաւ իր մուրճն ու բահը, քղանցքներով մաքրեց, սրբեց իր զոհարարնի մէջ մնացած քարի փոքրիկ կտոր. տանքներն և փոշիները, ապա ծնկի եկաւ իր յորդապատ արցունքներով լուաց անգամ մը և օծեց այդ գաղափարի զոհարարնը, որուն սրբաւ գործեցին աստղիկներու և լուսնեակի գիշերային խորհրդաւոր ցուրերը: Անոնք բոլորն ալ նայեցան այդ զոհարարնի մէջ մեղմօրօք յառած զլեռնուղ արցունքի ականակիտ շիթերուն. այդ զուլալ շիթերու մէջ տեսան իրենց պատկերներն, համեմատեցին այրի Նուարդի սրտին հետ ու ինքզինքնին զգացին զԺբախտ ու խաւար...:

Աղօթարանը մօտ էր, իւրոյս աստղը վանակայ սարի կատարէն իր ծիծղուն դէմքը սկսաւ ցուցադրել. արշալոյս, արշալոյս ասեւելով: Ժամաւ նեակ ուշ էր. հեշտամուլ Շամիրամի լկոտած ծառաները կարող էին նկատել զինք և խաղաղել իր նուիրական զոհը, պէտք էր վայրկեան մը առաջ զործի անցնել, ու մինչ նա կը պատրաստուէր դէպի մատղաշ ճերմակ գառնուկը երթալու որն անփոքի կ'արածէր, նկատեց որ գառնուկը կարծես աներեւոյթ ձեռք մը մղուած ճեպաւ ու զոհարարնի քով նստեցաւ վիզը երկարեց զոհուելու յոյժարակամ: Նուարդը տեսաւ այդ. նա

հասկացաւ որ իր զոհը ընդունուած էր. յուզմունքէն սկսեց դողալ. աչքերը մէյմը երկկերին մէյմը կոտտան յառած հառաչեց, անգամ մըն ալ արտասուեց, բարձրացուց իր արքայական աղաւմանդակու փոքրիկ դանակը. և « Ո՛վ անմահ լեզք ընդունեցէք սգաւոր այրիիս զոհը, կատարեցէք ԺԺբախտիս խնդիրքը ու բարձր պահեցէք Հայ Թագաւորական ընտանեակն պատիւը. Արայի վերադարձը չեմ ուզեր. Արային հասնելու կը խնդրեմ ձեզմէ »: Ու նա մինց իր դանակը գառնուկի պարանոցին. ուրկէ շատրուանի նման ցայտեց կարմիր արիւնը՝ որն կարմիր պղպշակ. լեցուով զարդարուն՝ լեցուեցաւ զոհարարնի մէջ և ապա անցաւ առուակներէն գծելով կարմիր երեզ մը, որն կ'երկարէր դէպի լեզք. դէպի Արայի դագաղը...:

Արայոյս անդրանիկ ցուրերը շողացին նուիրական զոհի կարմիր երեզի վրայ. և ապա անդրադարձան դէպի կոտտուն որու պատերն ու պատուհանները վարդազոյն լոյսով մը ողողուեցան: Երջանիկ էր Նուարդը, նա հասած էր իր նպատակին, ու ձեռքերը երկկեր ատարածած, արինաթաթախ դանակը ալ ձեռքին, արձանաւ ցած ու հիացած կը դիտէր նա կոտտան սքանչելի զունագեղութիւնը իր զոհի արիւնէն ստացած երկնային վարդակարմրութիւնը. ու նա զոհ ու երջանիկ լռեցայն կ'աղօթէր...:

Ուսին մինչև զլուսն զրահներու մէջ ծածկուած, մեծ սուրբ Ժո ձեռքին, երկար ու խոպոպազարդ մազերը փռուած ուսերին, կատաղութենէն ու կրից մոլեգնութենէն կայծկլտացող աչքերով. անհանգիստ և դէմ հալածականի մը յատուկ քայլ լուածքով, իր նաժիշտներու և թիկնապահներու առաջն ընկած Շամիրամը կը շրջէր քարաժայռի զլինին շորս կողմ. քննելով ամէն ծառ ու ծուկ. պահուցողութեամբ դաւադիր մը կը փնտռէր: Իր նաժիշտներն ու թիկնապահները չկարողանալով ըմբոնել իրենց կայսրուհու ըրածը, լուռ ու մունչ կը հեռուէին, աշխատելով կարելի եղած զգուշութիւններով իր զոհը դնել անոր գայլոյթը չզրգուելու համար: Յանկարծ կայսրուհին կանգ առաւ, աղօթարանի անդրանիկ ցուրերուն տակ լեզք կոտտան արտասովոր եղեմական վարդակարմիր փայլը, այնքան հրապուրելի, այնքան զմայլելի էր որ նա միաց սառած: Ու մինչ նա կը դիտէր այդ զմայլելի տեսարանը, տեսաւ Արային՝ որ իր արքայական ծիրանիներով պնդուած, հրեշ-

տակային գեղեցկութեամբ զարդարուած դուրս
էլաւ կոստուռնէն ու յառաջացաւ դէպի քառա-
ժայրոք, դէպի հոն ուր կը գտնուէր Նոյարդը
իր զոհարարի կողքին: Շամիրամ հիացած վազեց
դէպի այն կողմ ուր որ կը դիմէր Արան՝ իր
երազած երջանկութիւնը: Յանկարծ նշմարեց
վայելչահասակ սեւազգեստ կին մը, կանգնած ու
ձեռքերը երկինք տարածած, կին մը դէպի որն
որ կը դիմէր Արան: Շամիրամ վերջինց մի
քանի ժամ առաջ իր տեսած տեսիլքը. «Այս
այն սեւազգեստ կինն է սա, իսկ է իսկ նա»
կատաղութեան փրփուրը բերանին, սուրը օդի
մէջ ճօճելով, մոլեգնութեամբ վազեց սեւազգեստ
կնոջ վրայ ինչպէս իր սրով կտոր կտոր ընելու
զայն ու հազիւ հինգ քայլ հեռաւորութիւն կը
գտնուէր զինք իր որսն՝ հասաւ Արան, գրկեց
սեւազգեստ կինը. համբուրուեցան, ետեւ դարձան
արհամարհական ականարկ մը նետեցին մոլեգնած
կայսրուհուն վրայ, ու սկսեցին շարժուիլ. կա-
տաղած կայսրուհին վրայ հասաւ, բարձրացուց
իր սուրը ու ամբողջ ոյժով զարկաւ սեւազգեստ
կնոջ. բայց ճիշտ այդ բողբոջին երկու երանելի
էակներ մի մի աստղիկ դարձած թռան երկինք
յաւերժարարներու կարգը անցնելու ու հոնկէ
ծաղրելու մոլեգնած կայսրուհու ինքզնուրաւայել
շարժումները, որու սուրը սեւազգեստ կնոջ դըպ-
չելու փոխարէն, դպաւ Նուարդի զոհարանի
եզրերին ու կտոր կտոր եղաւ:

Մոլեգնած կայսրուհին չը կարողանալով այս
երեւոյթը բացատրել մնաց շուարած. յանկարծ
իր ոտքերու տակ նշմարեց զոհարանը իր զոյգ
երկար առուականերով՝ որոց մէջ աղօթարանի
անդրանիկ ցոլթերուն վարդակարմիր փայլով
մը կը փայլէին կարմիր ու տաք պղպշակները,
նայեց իր ձեռքի շարդուած սուրին, նայեց իր
աչքերէն անհերձութեամբ Արային ու մնաց սա-
ռած: Արեան զոյգ երիզներ փակած էին Արային
հասնելու իր ճանապարհը. արեան այդ փոքրիկ
երիզներու առջեւ կը խորտակուէին ահա իր
կրից մոլեգնութիւնը, իր սուրը ու իր գոռո-
զութիւնը...:

Արայի ձին որ Նուարդ հեծած ու հոս եկած
էր այս բոլոր անցուղարմին ականատես էր,
ու տեսնելով որ իր թագաւորն ու թագուհին
մի մի աստղիկ դարձած երկինք թռան, չու-
զեւելով իր սիրելի տէրերէն զատ որ ու է մահկա-

նացուի ծառայել, զնաց ու լեզքի ու վանայ
ինքդի մէջտեղ եղող փոքրիկ ժայռի մը մէջ
մտաւ:

Արեւածագ էր. արեգակն անդրանիկ ճառա-
գայթեմբ զարմաւնոյ Նկատեցին Ասուրի փր-
փած թագուհին. որ իր վրէժը լուծելու տարբեր
մոլոց չը գտնելով, հողով ու մոխրով ծածկել
կու տայ Նուարդի շինած զոհարանը իր զոյգ
առուականերով, մինչ վանայ ծծծողուն ծոգու-
զով գեփուրը կը փսփսար կատաղած կայսրու-
հու ականջին ապուշ, ապուշ...:

ԾԱՆՈԹ. — մինչև 1916 թուականը, Վանայ բերդի
արեւելեան ծայրի Հիւսիսային երեսին կ'երեւէր միայն
զոհարանի առուականը. բայց բրտֆէտր Մառի պիզնոմ
Ներու շնորհիւ երեւան եկաւ ու զօհարանը՝ որոնց անա-
գարս կը մնան ցարդ ու երեւի անաղարտ ալ մնալու են
զեւ երկար զարեւի, երեսնին դէպի լեզքի քարածայրը,
ապազայ սերունդներուն հասածուհու հայ ընտանեկան
սրբութեան տիպար մարմնացում հողով Արայի ու Նուարդի
պատմութիւնը:

Իսկ լեզք քարածայրը նոյնպէս կը պահէ իր զոյու-
թիւնը որու կառարէն երբեմնի լեզք կուտցնու կոտտան
փոխարէն՝ կը բարձրանայ փոքրիկ անուց մատուռ մը
Ամենափրկիչ անունով, ուր ամէն տարի Գարեթեան
տօնէն տասն ու հինգ օր վերջ, Աշխարհամարան կիրա-
կին, կը հաւաքուին մեծ բազմութիւն ու նազարա, զուռ-
նաներով, երգերով ու պարերով կը տօնէ Ամենափրկիչ
տօնը:

Հոս կը դիմեն զխաւարարար վէրց ունեցողներ որոնց
ծողովութիւն մէջ տարածուած աւանդութեան մը համա-
ժայն եթէ երեք դիւրի առանց վախ զգաւ ճանաւ
մատուռի մէջ կը բռնուին իրենց վէրցերէն:

Իր զոյութիւնը կը պահէ նոյնպէս այն քարածայրը
որու մէջ զնաց ու ծածկուեցաւ Նուարդի ձին: Քարա-
ծայրը կը գտնուի Վանայ բերդի ու լեզքի միջև, Շաւ-
բազի կողմած գիւղի Հիւսիս արեւմտակողմ ու կը
կուլուի աղով քար (յդի քար), որն իբրեւ թէ ամեն տարի
համբարձման զինք կը բացուի. Նուարդի ձին զուրս
կ'ելնէ: Կ'իրթայ Վանայ բերդի շուրջ ու գեղերէն իր
սիրելի տէրերը կը փնտը ու լուսաբացին նորէն կը
վերազանայ իր ապառաժանարարը, Քարածայրի կըր-
քին փորուած է խոշոր խաւ մը:

Պաղտատ

ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ